

SANAYİ
ATIKLARIYLA
SAVAŞ

çevresel bir çözüme yönlendirmiştir. Mahkeme'nin bu açıklıktaki kararları, başvuruçuların çevresel yararları ile Sözleşme'nin 8. maddesinin koruduğu hakların örtüşmesinden ileri gelmektedir.

Kişisel çabaları ile kent halkının yararı açısından böylesine önemli bir sonucun alınmasını sağlayan Piera Giacomelli'nin katkılarını da unutmamak gerekiyor.

RUSYA'DA
SANAYİ
KİRLİLİĞİNDEN
KİMLER
SORUMLU

3. Rusya'da Sanayi Kirliliğinden Kimler Sorumlu

Fadeyeva / Rusya

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra Rusya'da yaşayan insanların ekonomik koşullarında çok büyük değişiklikler oldu. Komünist ekonomik düzenin kuralları gereği, bireylerin büyük üretim birikimlerini satın alarak yeniden kuracak sermaye birikimine ulaşmaları olanaksızdı. Buna karşın Rusya'da, çok hızlı bir özelleştirme süreci yaşandı. Her boydaki kamusal sanayi kurumları, hangi kaynaktan güç aldıkları oldukça tartışmalı bulunan özel girişimcilerin eline geçti. Sonuçta devlet de, sosyalist bir kurum olmaktan çıkarak, özel girişimcilerin yönetimine girdi. Sosyalizmden kapitalizme geçiş, özelleştirme yağmasından pay alamayan işçiler, köylüler, emekliler, sıradan Rusya yurttaşları açısından kısa sürede giderilmesi olanaksız yoksunluklara neden oldu. Devletin kapitalizme geçmesine karşın, yeni düzene ayak uyduramayan emekçilerin ayakta kalabilmeleri için, önceki dönemin kamu eliyle yürütülen ekonomik destekleri tümüyle ortadan kaldırılamadı. Konut yardımı, çocuk yardımı, öğrenim desteği, ilaç ödeneği, yaşlılık yardımı gibi karşılıksız sosyal yardımlar, günümüzde de Rus yurttaşlarının ayakta durabilmeleri açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Ancak devlet, ekonomik yetersizliklerin nedeniyle yasalarla yükümlü olduğu bu tür görevlerini yerine getirmekte, zorlanmakta, yardımların hak sahiplerine ulaşmasında büyük gecikmeler

olmaktadır. Bu ve benzeri nedenlerle haklarını alamayan Rus yurttaşlarının başvuruları AIHM'nde önemli sayılara yükselmiştir.⁷⁵

İşin ilginç yanı, günümüzün Rusya Federasyonu, bir yandan Sosyalist dönemin tortuları olan yasalardan kaynaklanan sosyal yardım yükümlülüklerini yerine getiremezken, diğer yandan kapitalist bir devletin üstlenmesi gereken toplumsal sorumluluklarını da özümseyebilmiş değildir. Sosyalizm döneminde kurulan, kapitalizme geçtikten sonra çevre felaketine dönüşen bir fabrikanın yaratığı olumsuzluklar karşısında Rusya kamu yönetimi, ne yapacağını, nasıl önlemler alacağını bilememenin çözümsüzlüklerini yaşamaktadır.

"Temel olgular

Dava, Moskova'nın yaklaşık 300 km kuzey-doğusundaki büyük bir çelik üretim merkezi olan Cherepovets'de yaşayan, 1949 doğumlu, Rusya yurttaşı Nadezhda Mikhail Fadeyeva ile ilgilidir. Sovyetler Birliği zamanında kurulan Severstal çelik fabrikasının mal sahibi, Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (RFSSC)'nin Siyah Madencilik Bakanlığı idi. 60.000 kişinin çalıştığı Fabrika, Rusya'daki önceki dönemden kalan en büyük demir çelik fabrikasıdır. Yetkililer, çelik üretiminin aşırı çevre kirliliğine neden olabileceği alanların sınırlandırılması için Severstal ve yakın çevresinde bir ara bölge (-sağlık güvenliği bölgesi-) oluşturmuşlardır. Bu bölgenin sınırı ilk kez 1965 yılında çizilmiştir. Güvenlik Bölgesi, fabrika arazisinin çevresindeki 5.000 metreyi kapsamaktaydı. (1992 yılında ise güvenlik sınırı 1.000 metreye indirilmiştir). Başvurucu, 1982 yılından bu yana,

⁷⁵ AIHM'nin benzer konulardaki Bragina, Gavrikova, Kanayev, Lazarev, Ponomarenko, Poznakturina-Rusya Kararları için bknz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları, Güney Dinç, TBB Yayınları 2007 Ankara

bölge içinde yer alan ve yerel yönetim tarafından kiraya verilen evde, ailesiyle birlikte yaşamaktadır.

Kuramsal açıdan bölgenin ve fabrikanın kentsel yerleşimden ayrı olduğunun varsayılmasına karşın, gerçekte burada binlerce insan yaşamaktadır. RFSSC Bakanlar Kurulu 10 Eylül 1974 günlü kararında, sağlık güvenlik bölgesi içinde kalan mahallelerde yaşayanların yeniden yerleştirilmesini kararlaştırmış ve bu görevi yerine getirmek üzere Siyah Madencilik Bakanlığını yükümlü kılmıştır. Ancak, işlem tamamlanmamıştır. İzleyen yıllarda Hükümet, Cherepovets'in çevresel konumunu geliştirmeye yönelik yeni programlar kabul etmiştir. Şu anda yürürlükte olan programa göre, Severstal fabrikasının endüstriyel atıklarının, 2010-2015 yıllarında güvenlik derecelerinin sınırına ulaşması beklenmektedir.

1993 yılında, çelik fabrikası özelleştirilmiş; apartmanlar çelik fabrikasını satın alanlarca sahiplenilmiş ve bölge içindeki bir yere nakledilmiştir.

Cherepovets Belediye Başkanı'nın 3 Haziran 2004 günlü yazısına göre; 1999 yılında sanayi atıkları nedeniyle kentin havasının kirlenmesinden fabrika %95 oranında sorumlu bulunmaktadır. 1999 tarihli Devlet Çevre Raporu'na göre; Rusya'daki tüm metalurji fabrikaları içinde hava kirliliğine en büyük katkıyı Severstal fabrikası yapmıştır. Kirlilik düzeyleri, güvenlik bölgesi içinde resmi olarak izlenmiştir. Başvurucu, 1990-1999 arasında havadaki ortalama toz yoğunluğunun "kabul edilen maksimum sınır" olan 1.6'dan 1.9 kez yüksek olduğunu; karbon sülfür yoğunluğunun 1.4'ten 4 kez yüksek olduğunu ve formaldehid yoğunluğunun 2'den 4.7 kez yüksek olduğunu ileri sürmüştür. Özellikle, tehlikeli maddelerin (örneğin: hidrojen sülfür, amonyak ve ferik asit) aşırı yoğunluğu belgelerle saptanmıştır.

1995 yılında başvurucu ve bölgede yaşayan diğer insanlar, güvenlik bölgesi dışında çevresel güvenliği olan bir alana yeniden yerleşme arayışına girişirken, çelik işlerinden sorumlu kamu örgütüne karşı bir dava açmışlardır. 17 Nisan 1996 tari-

hinde, Cherepovets Şehir Mahkemesi iç hukuka göre, başvuru-
cunun ilkesel olarak masrafı yerel yetkililerce karşılanmak üzere
yeniden yerleştirilme hakkına sahip olduğunu bulgulamıştır.
Bununla birlikte mahkeme, özel olarak yeniden yerleştirme ka-
rarı vermemiştir. Ancak kullanılabilir fonlar üzerinden başvuru-
cunun yeniden yerleştirilmesini düzenleyen yerel yetkililerin,
yeni bir konut için başvurucuyu "öncelikli bekleyenler listesi"ne
yerleştirmelerini istemiştir. Karar temyiz sürecinde değiştirile-
rek onanmıştır. Yeniden yerleştirme için koşullu kullanılabilir
fonlar, karardan çıkartılmıştır. Kararın yerine getirilmesi için
yasal süreç başlatılmıştır. Ancak, 10 Şubat 1997'de, güvenlik
bölgesinde yaşayan halkın yeniden yerleştirilmesi için "öncelikli
bekleyenler listesi" olmadığından, zorla yerine getirme süreci ke-
sintiye uğramıştır ve uygulanamamıştır. Başvurucu, 6820 nu-
marayla, genel bekleyenler listesine yazılmıştır.

RUSYA'DA
SANAYİ
KİRLİLİĞİNDEN
KİMLER
SORUMLU

Başvurucu, 17 Nisan 1996 günlü mahkeme kararına uygun
biçimde, ivedilikle yeniden yerleşim arayışlarını sürdürmüş,
1999 yılında Belediye Meclisi'ne karşı yeni bir yargılama süre-
ci başlatmıştır. Ancak, Cherepovets Kent Mahkemesi, "öncelikli
bekleyen listesi" bulunmadığı ve meclisin yerleştirme ödene-
ği olmadığı gerekçesiyle, başvuru-
cunun davasını reddetmiştir.
Mahkeme, başvuru-
cunun genel bekleyenler listesine yazılmış
olmasıyla, 17 Nisan 1996 günlü kararın yerine getirildiğini ka-
rarlaştırmıştır. Karar, 17 Kasım 1999'da Bölge Mahkemesi'nce
onaylanmıştır.

Mahkemenin Kararı

8. Madde

Uygulanabilirlik

Her iki yan da, başvuru-
cunun konutunun bulunduğu ye-
rin, sanayi kirliliğinden etkilendiği konusunda görüş birliğinde-
dirler. Kirliliğin ana nedeninin Severstal çelik fabrikası olduğu
tartışmasızdır. Bununla birlikte, taraflar Severstal'ın neden ol-

duğu rahatsızlığın derecesini ve kirliliğin başvuru üzerindeki etkilerini tartışmışlardır.

Mahkeme, zaman süresinin önemli bir şekilde aşıldığını; başvuru evinin yakınındaki havada bulunan zehirli elementlerinin yoğunluğunun, "kabul edilmiş maksimum sınırı" ciddi biçimde aştığını ve Rus mevzuatının zehirli elementlerin güvenlik yoğunluğuna ilişkin tanımlamasını dikkate almıştır. Sonuç olarak, kabul edilmiş maksimum sınır aşıldığında, kirliliğin sağlık ve refah için potansiyel zararı da ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Rus mevzuatınca tanımlanan ve başvuru evinin bulunduğu bölge, insan yerleşimi için uygun değildir. Bölgenin aşırı kirliliğinin ve yöre halkı üzerindeki olumsuz etkilerinin kanıtlanmasına karşın, başvuru, herhangi özel ve olağanüstü bir zarara uğramamış olması nedeniyle, konutların yerleşime uygun olduğu savunması, kabul edilemeyecek gerçek dışı bir varsayımdır.

Bununla birlikte başvuru davasında, varsayımların ve çok güçlü ikincil kanıtların birleşimiyle, uzun süre Severstal çelik fabrikasından çıkan sanayi atıklarından etkilenmesi sonucunda, sağlığının gittikçe kötüleştiğine karar vermek olanaklıdır. Kirliliğin, başvuru sağlığında ölçülebilir herhangi bir zarara neden olmadığı varsayılsa bile, başvuru kaçınılmaz olarak değişik hastalıklara yakalanmıştır. Ayrıca, bu durumun başvuru yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği kesindir. Bu nedenlerle Mahkeme, 8. madde bağlamında, başvuru sağlığının ve refahının yeterli düzeye ulaşmasını önlediği gerekçesine dayandırılan güncel zarar savını kabul etmiştir.

Meşru amaç

Mahkeme, Rusya Hükümeti'nin, Cherepovets'de yaşayan ve iş hukuka göre ücretsiz ev edinme/barınma hakkı olan diğerlerinin çıkarlarının korunmasına ve başvuru yeniden yerleştirme isteminin reddine ilişkin uygun bir gerekçe gösterdiğini dikkate almıştır. Belediye Meclisi, sosyal amaçlara yönelik yeni yerleşim

yerleri üretmek için sınırlı ölçüde kaynağa sahip olduğundan, başvuruçunun hemen yeniden yerleştirilmesi, kaçınılmaz olarak bekleyenler listesinde bulunan diğerlerinin hakkını ihlal edebilmektedir. Hükümet ayrıca, ülkenin ekonomik koşullarına yollamada bulunmuştur. Mahkeme, çelik fabrikasının sürdürülen çalışmasının, Vologda bölgesinin ekonomik sistemine katkıda bulunduğu ve bu kapsamda 8. maddenin 2. fıkrası anlamında meşru amacın yerine getirildiğine karar vermiştir.

RUSYA'DA
SANAYİ
KİRLİLİĞİNDEN
KİMLER
SORUMLU

Demokratik bir toplumda zorunluluk

Mahkeme, Rusya'nın nüfusun yoğunlaştığı bir kentin ortasında çevreyi kirleten bir şirketi denetlemeye yetkili olduğuna dikkat çekmiştir. Devlet, fabrikanın çevresindeki belirli bir bölgede bulunan hiçbir evin bundan kurtulamayacağını saptamasına rağmen, şirketten kaynaklanan zehirli atıklar iç hukukun belirlediği güvenlik sınırlarını aşmış ve bunlar civarda yaşayanların sağlığını tehlikeye atmıştır. Ancak, alınan yasal önlemler pratikte yerine getirilmemiştir.

Devletin ya da çevreyi kirleten şirketin başvuruçuya bedelsiz barınma sağlama yükümlülüğü altında olduğunu söylemek fazla ileri gitmek olacaktır. Mahkeme'nin görevi; sözleşmeyi onaylayan devletlere, 8. maddede yer alan pozitif yükümlülüklerini yerine getirmeleri için almaları gereken önlemlerin neler olduğunu bildirmek değildir. Bununla birlikte başvuruçunun davasında, fabrikanın çevresindeki olumsuz koşullar, bölgede yaşayanlar için özel bir takım güvenlik işlemlerini gerektirmesine karşın, devlet, başvuruçuya tehlikeli alandan taşınmasına yardımcı olacak etkili bir çözüm önermemiştir. Ayrıca, çevreyi kirleten şirketin, iç hukuktaki çevresel standartları ihlal eden bir çalışma ortaya koymasına rağmen, devletin kirlilikten etkilenen bölge nüfusunun yararları için etkili önlemler aldığına, gereken düzenlemeleri yaptığına ve sanayi kirliliğinin kabul edilebilir düzeye çekildiğine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

RUSYA'DA
SANAYİ
KİRLİLİĞİNDEN
KİMLER
SORUMLU

*Mahkeme, geniş bir takdir hakkı tanınmasına karşın, sorumlu devletin, başvurucunun özel yaşamı ve konutu üzerindeki yükümlülükleri ile kamu yararı arasında adil dengeyi sağlamakta başarısız olduğuna karar vermiştir. Bu nedenle Mahkeme, oybirliğiyle 8. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.*⁷⁶

(Fadeyeva / Rusya, 2005)

Bize göre kararın en önemli yanı, devletin bireylere karşı sosyalist dönemden kalma yükümlülüklerini yerine getirememenin ezikliğini yaşadığı koşullarda, Mahkeme'nin, devletlerin düzenleyici görev ve yetkilerini anımsatmasıdır. Görülüyor ki kapitalist Rusya'da devlet, özelleştirilen fabrikanın yeni sahipleri karşısında, bireylere dönük olarak ne tür düzenleyici sorumluluklarının bulunduğu bile ayırında değildir. Devlet, kapitalizmin gereği olarak, üretim birimlerinin çalıştırdıkları işçilere, halka ve çevreye zarar vermemeleri için alınması gereken önlemleri belirlemeye, uygulamayı denetlemeye ve kuralları çiğneyenlere yaptırımlar uygulamaya yetkilidir. Üretim birimleri, zarar verdikleri kişilere karşı doğrudan sorumluluk altında bulundurulacak ve kural dışı davranışlar nedeniyle bireylerin hak arama yolları açık tutulacaktır. Mahkeme, kararında, "Devlet'in ya da çevreyi kirleten şirketin başvurucuya bedelsiz barınma sağlama yükümlülüğü altında olduğunu söylemek" gereğini duyarken, yetkisini aştığının bilincindedir. Ancak Mahkeme'nin, devletlerin pozitif yükümlülüklerini vurgulayan bu tür söylemlerini olağan karşılamak gerekiyor. Sonuçta, ekonomik yetersizlikleri nedeniyle başvurucunun ve aynı koşullarda yaşayan binlerce kişinin sorunlarını çözemeyen devletin, "kirleten öder" anlayışı doğrultusunda, bu tür yitiklerin Severstal çelik fabrikası işverenince karşılanması için kurallar koyması gerektiği vurgulanmaktadır.

⁷⁶ Nilgün Tortop çevirisi.